

نقش سازمان‌های بین‌المللی در دوران دفاع مقدس

و ابعاد حقوقی جنگ تحمیلی

نویسنده

زهره مهرداد

www.ketab.ir

انتشارات هاویر

۱۴۰۲

سرشناسه	مهرداد، زهرا، ۱۳۵۷
عنوان و نام پدیدآور	نقش سازمان‌های بین‌المللی در دوران دفاع مقدس و ابعاد حقوقی جنگ تحمیلی
مشخصات نشر	نویسنده: زهرا مهرداد
مشخصات ظاهری	خرم‌آباد، انتشارات هاور، ۱۴۰۲
شابک	۲۲۲ ص
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبیا
یادداشت	کتاب حاضر با حمایت بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان لرستان منتشر شده است.
یادداشت	کتابنامه: ص. ۲۱۷ - ۲۲۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹-۱۳۶۷ - دخالت خارجی Iran-Iraq War, 1980-1988 - Participation, Foreign جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹-۱۳۶۷ - جنبه‌های حقوقی Iran-Iraq War, 1980-1988 - Legal aspects جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹-۱۳۶۷ - علل Iran-Iraq War, 1980-1988 - Causes جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹-۱۳۶۷ - قطعنامه‌ها Iran-Iraq War, 1980-1988 - Resolutions استکبار *Oppression (Social trait) موضوع ایران - مرزها - عراق - تاریخ Iran - Boundaries - Iraq - History عراق - مرزها - ایران - تاریخ Iraq - Boundaries - Iran - History بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان لرستان شناسه افزوده
ردمبندی دیویی	DSK ۱۶۰۳
ردمبندی کنگره	۹۵۵۸۰۴۲
شماره کتاب‌شناسی ملی	۹۵۲۱۰۱۱

انتشارات هاور

بنیاد حفظ آثار

و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان لرستان

نقش سازمان‌های بین‌المللی در دوران دفاع مقدس

و ابعاد حقوقی جنگ تحمیلی

نویسنده: زهرا مهرداد

انتشارات: هاور، همراه: ۰۹۱۶۹۷۰۰۴۰۶ شماره‌گان: ۱۰۰۰ نسخه چاپ اول ۱۴۰۲ چاپ و صحافی: طاهر

مدیر تولید و صفحه‌آرایی: سیهبه اسدزاده * مدیر اجرایی: عصمت دهقانی * طراح جلد: سمیرا حصاربانی

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۳۴۱-۰۵-۷

بها: ۱۷۰۰۰۰ تومان

Instagram: Havir.pub

Gmail: Haavirpub@gmail.com

این اثر با حمایت بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان لرستان منتشر شده است.

فهرست

مقدمه	۱۱
-------------	----

فصل اول

پیشینه منازعات مرزی ایران و عراق

مروری بر پیشینه و تاریخ ایران	۲۳
قلمرو جغرافیایی نجد ایران	۲۳
ایران چگونه پدید آمد؟	۲۴
ایران پیش از اسلام	۲۴
ایران بعد از اسلام	۲۶
سابقه تاریخی روابط و اختلافات مرزی ایران و عراق	۲۷
مهمترین علل جنگ‌ها و انعقاد قراردادهای متعدد صلح و آتش بس، و رفع اختلافات بین ایران و عثمانی موارد زیر بود:	۲۹
عهدنامه زهاب یا عهدنامه قصر شیرین	۳۰
عهدنامه اول ارزنه الروم (ارزروم) سال ۱۲۰۲ ش (۱۸۲۴ م)	۳۱
عهدنامه دوم ارزنه الروم (ارزروم) در سال ۱۲۲۶ ش (۱۸۴۷ م)	۳۱
پروتکل استانبول (قسطنطنیه) در سال ۱۲۹۲ شمسی (۱۹۱۳ م)	۳۳
تاریخچه تشکیل عراق	۳۴
روی کار آمدن حزب بعث و به قدرت رسیدن صدام	۳۶
روابط و اختلافات ایران و عراق قبل از انقلاب اسلامی ایران	۴۱
نقش رودخانه مرزی اروندرود (شط العرب) در اختلافات مرزی میان ایران و عراق	۴۴
روابط ایران و عراق در دوران پهلوی	۴۶
قرارداد (۱۳۵۴ ش) ۱۹۷۵ م الجزایر و حل اختلافات مرزی ایران و عراق	۵۳

فصل دوم: انقلاب اسلامی و ماهیت آن

و تعارض با استکبار و استعمارگران

ماهیت انقلاب اسلامی و تعارض با استکبار و استعمارگران	۵۸
ماهیت و عوامل انقلاب اسلامی ایران	۶۰
ارکان انقلاب اسلامی	۶۲
احیای اسلام	۶۴
زمینه های پیدایش انقلاب اسلامی	۷۰
نقاط عطف انقلاب اسلامی	۸۷
ورود امام به ایران و پیروزی انقلاب اسلامی	۸۷
شرط تداوم انقلاب اسلامی ایران	۸۹

۸۹.....	اجرای عدالت در جامعه
۹۰.....	احترام به آزادی
۹۰.....	پیشگیری از آفات انقلاب
۹۸.....	مهمترین محورهای استکبار ستیزی در اندیشه حضرت آیتالله خامنه‌ای مدظله العالی:
۹۸.....	معنا و مفهوم استکبار
۹۸.....	ریشه قرآنی استکبار
۹۹.....	تقابل تاریخی مستضعفان و مستکبران
۹۹.....	تعیین مصداق برای مستکبرین جهانی
۱۰۰.....	راهکار مقابله با استکبار
۱۰۱.....	دورنمای ستیز با استکبار
۱۰۲.....	راز خصومت استکبار با انقلاب اسلامی
۱۰۲.....	دائمی بودن شعار استکبار ستیزی

فصل سوم

زمینه‌ها و علل وقوع جنگ تحمیلی و دفاع مقدس

۱۱۱.....	واکنش‌های امام خمینی (ره)
۱۱۲.....	توصیه به ملت ایران
۱۱۲.....	هشدار امام خمینی (ره) به رژیم عراق در شروع تجاوز به ایران
۱۱۳.....	هشدار امام خمینی (ره) به ارتش عراق
۱۱۴.....	توصیه به ملت عراق
۱۲۰.....	ایران بسیج می‌شوند
۱۲۲.....	دست‌های خالی در آغاز جنگ
۱۲۵.....	عوامل تأثیرگذار در وقوع جنگ ایران و عراق
۱۲۶.....	پیشگیری از صدور انقلاب
۱۲۶.....	اعمال حاکمیت کامل بر اروند رود و عقده‌های تاریخی
۱۲۷.....	رهبری جهان عرب
۱۲۷.....	اعمال هژمونی در خلیج فارس
۱۲۸.....	تصرف و تجزیه بخش‌هایی از سرزمین ایران
۱۲۹.....	برهم خوردن نظم سیاسی منطقه به تحریک و تشویق آمریکا
۱۳۰.....	ایدئولوژی انقلاب اسلامی
۱۳۲.....	فعالیت‌های ضد انقلاب
۱۳۳.....	شکل‌گیری ایهامات در روابط بین‌الملل
۱۳۶.....	صادرکنندگان تسلیحات به عراق در جنگ تحمیلی
۱۴۳.....	حمایت منافقین از صدام در جنگ تحمیلی
۱۵۰.....	حمله موشکی عراق به شهرهای ایران

فصل چهارم

بررسی نقش سازمان‌های بین‌المللی و قدرت‌های بزرگ

نقش قدرت‌های بزرگ در جنگ عراق علیه ایران.....	۱۵۹
نقض مقررات حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ رژیم بعث عراق علیه ایران.....	۱۶۶
کاربرد سلاح‌های شیمیایی در جنگ تحمیلی.....	۱۶۶
ممنوعیت تعرض و حمله به میراث فرهنگی.....	۱۷۱
سازمان‌های بین‌المللی.....	۱۷۵
تاریخچه سازمان‌های بین‌المللی.....	۱۷۵
تعریف و ویژگی‌های سازمان‌های بین‌المللی.....	۱۷۸
سازمان ملل متحد.....	۱۷۹
عملکرد سازمان ملل متحد در جنگ تحمیلی.....	۱۸۰
ارکان اصلی سازمان ملل متحد.....	۱۸۱
عملکرد شورای امنیت سازمان ملل متحد در برابر جنگ تحمیلی.....	۱۸۱
قطعه‌نامه‌ها.....	۱۸۳
عملکرد دبیرکل سازمان ملل متحد در جنگ تحمیلی.....	۲۰۰
عملکرد مجمع عمومی سازمان ملل متحد در جنگ تحمیلی.....	۲۰۷
عملکرد سازمان کنفرانس اسلامی در جنگ تحمیلی.....	۲۰۸
عملکرد جنبش عدم تعهد در جنگ تحمیلی.....	۲۱۲
نتیجه‌گیری.....	۲۱۵
منابع و مآخذ.....	۲۱۷

مقدمه

خطوط مرزی موجب تحکیم وحدت سیاسی و ملی ساکنین یک سرزمین می‌شود، خطوط مرزی ضمن تعیین قلمرو یک حکومت، تعیین کننده حدود اختیارات آن نیز هست. تنش‌های مرزی، جنجالی‌ترین مناقشات سیاسی نظامی را در جهان داشته‌اند و عامل و شاهد بیشترین نبردهای جهان بوده‌اند. چنان‌که در برخی کشورها، پس از گذشت سال‌ها و حتی قرن‌ها هیچ نشانه‌ای از حل تنش‌های مرزی دیده نمی‌شود. تاریخ بشر همواره شاهد تغییر مرزها و مناقشه‌های مرزی بوده است برخی از این اختلافات با صلح و برخی با جنگ پایان یافته‌اند و برخی هم تا امروز ادامه دارند.

ایران از معدود کشورهای شناخته شده در جهان و قابل توجه در منطقه غرب آسیا (خاورمیانه) است که تاریخ مملکت‌داری آن چند هزار ساله بوده و حدود مرزهایش از روزگار استقرار آریایی‌ها و تشکیل دولت معاد و به دنبال آن، تأسیس و توسعه‌ی امپراتوری‌های بزرگ هخامنشی، اشکانی و ساسانی، در کتاب‌های معتبر جغرافیایی و تاریخی، ثبت و ضبط شده است. اما مرزهای ایران در طول تاریخ این حکومت‌ها، پیوسته در حال تغییر بوده است. با بررسی و مطالعه‌ی اسناد و منابع تاریخی ایران در می‌یابیم که این تغییرات رابطه‌ی مستقیمی با نفوذ حاکمیت ملی داشته است. گاهی بسیار فراتر از فلات ایران و زمانی هم به بخش کوچکی از آن محدود می‌شد.

به تعبیر دیگر، مرزها ثابت نبوده‌اند و به تناسب قدرت و ضعف زمامداران هر حکومتی، حدود و ثغور مرزهای ایران هم تغییر کرده است. بدینسان که با هر جنگ و پیروزی، مرزها گسترش می‌یافت و با هر شکست، بخشی از اراضی، از دست می‌رفت و مرزها به طرف هسته سیاسی و پایتخت آن سلسله محدود می‌شدند.^۱

^۱. به‌طور کلی مفهوم مرز، خطوطی است فرضی که محدوده کشور را با کشورهای همسایه معین می‌کند.

اختلافات مرزی و حقوقی ایران و عراق، پیشینه‌ای تاریخی و طولانی دارد که به روزگار اختلافات بین دو قوم ماد و آشور در عصر باستان می‌رسد که تضاد و تعصب فرهنگی دو ملت عرب و عجم از طرفی تحولات سیاسی، اجتماعی و نظامی دو کشور در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در مقاطع زمانی گذشته، شعله این اختلافات را بر می‌افروخت.

اختلاف دو امپراتوری ایران و عثمانی تا پایان جنگ جهانی دوم، در دوره‌های مختلف صفویه و قاجاریه و قریب به چهارصد سال ادامه داشت که در این بین، بیش از ۱۸ معاهده‌ی صلح و چندین پروتکل مرزی منعقد شد.

صفویان برای حفظ تمامیت ارضی ایران تا حد زیادی کوشیدند و مانع تجاوز دولت عثمانی به خاک ایران شدند.

پس از جنگ جهانی اول، امپراتوری عثمانی تجزیه شد و در سال (۱۲۹۸ ش) از ترکیب سه استان (بغداد، موصل، بصره)، کشوری به نام «عراق» تأسیس شد که زیر سلطه مستقیم انگلستان قرار گرفت.

سردمداران عراق نیز مثل پیشینیان خود، همواره نسبت به بخش‌های غربی ایران ادعاهای واهی داشتند. تا آنجا که در سال (۱۳۳۸ ش.) عبدالکریم قاسم، رئیس‌جمهور عراق، ادعا کرد خرمشهر قسمتی از خاک عراق است. حتی پس از آن، ارتش بعثی عراق در قسمت‌های مرزی، به تجاوز به خاک ایران دست زد. در پی آن، موضوع در سازمان ملل مطرح شد و در نهایت با وساطت رئیس‌جمهور وقت الجزایر، عهدنامه الجزایر در سال (۱۳۵۴ ش.)، بین ایران و عراق به امضا رسید. اما پس از جنگ جهانی دوم با وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال (۱۳۵۷ ش) جنگ رژیم بعث عراق علیه ایران، یکی از تجاوزهای آشکار عراق علیه ایران و ناقض صلح و امنیت بین‌المللی بود که در (۱۹۸۰ م) (۳۱ شهریور ۱۳۵۹ ش) به وقوع پیوست و هشت سال به طول انجامید که بررسی نقش

نهادهای بین‌المللی در این جنگ به منظور بررسی کارکرد این نهادها در مواقع ضروری دارای اهمیت است.

این جنگ طولانی‌ترین و نخستین نبرد جهانی در طول تاریخ معاصر است که در آن، کشورهای شرقی و غربی به طور مستقیم درگیر نبودند، اما، مشارکت غیر مستقیم این دولت‌ها در راه اندازی و ادامه آن، نقض آشکار اصول بی طرفی در جنگ بوده.

پس از شکست طرح‌های براندازی اقتصادی و سیاسی و نیز شکست عملیات نظامی در صحرای طبس و بی اثر بودن توطئه تجزیه کردستان و ملاحظه افکار عمومی متأثر از فعالیت‌های حضرت امام (ره) در فرانسه و موازنه قدرت بین شرق و غرب (جنگ سرد) که مانع از دخالت مستقیم آمریکا در جنگ تمام عیار نظامی بر علیه ایران می‌شد، رژیم عراق و شخص صدام بهترین گزینه‌ای بود که به اتکا بر پشتیبانی شرق و غرب می‌توانست بدون حضور سربازان آمریکایی و اروپایی به جنگ علیه ایران اقدام نماید. رژیم بعث عراق به بهانه اختلافات مرزی و تاریخی بین ایران و عراق، وقوع انقلاب اسلامی در ایران و ترس صدام از گسترش اسلام در عراق و شورش شیعیان سرکوب شده عراق تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران و جاه‌طلبی‌های سیاسی صدام حسین و همچنین به دلیل اینکه عراق تصور کرد که زمینه خوبی برای تجاوز به ایران فراهم شده است و به دلیل وقوع انقلاب کشور آمادگی رویارویی با جنگ خارجی را ندارد. همانند تمام انقلاب‌های جهان، شرایط ویژه پس از انقلاب، حکومت اسلامی را با مسائل و مشکلات درگیر کرده و عراق گمان می‌کردند با حمله همه جانبه (با حمایت مادی و معنوی) برخی کشورهای عربی و نیز قدرتهای بزرگ نظیر (آمریکا، فرانسه، انگلیس و شوروی سابق) به ایران می‌توانند، در کمترین زمان ممکن، به اهداف از پیش تعیین شده خود برسند بدین ترتیب ارتش عراق در (۳۱ شهریور ۱۳۵۹ ش) تجاوز نظامی گسترده خویش را در طول ۱۲۸۰ کیلومتر مربع مرز مشترک از شمالی‌ترین نقطه مشترک با

ایران تا خرمشهر و آبادان در جنوب ایران آغاز کرد و همزمان هواپیماهای نظامی عراق حوالی ساعت ۲ بعد از ظهر فرودگاه مهرآباد و مناطق دیگر را بمباران کردند.

هرچند اوضاع داخلی و بین‌المللی در مجموع شکست ایران و پیروزی ارتش صدام را پیش بینی می‌کرد، اما این شرایط با همه دشواری‌ها کوچکتر از آن بود که امام خمینی (ره) را در تشخیص وظیفه و عمل به تکلیف دچار تردید سازد.

نخستین واکنش‌ها و اولین پیام‌ها و سخنرانی‌های ایشان در این رابطه بیانگر روحی بزرگ و معرف فرماندهی لایق و توانا در اداره امور است.

امام خمینی (ره) با اعتماد به نفس که از ایمان و شجاعت او ناشی بود از مردم خواست تا در برابر دشمن متجاوز ایستادگی کنند و فرمان داد مردم به خصوص جوانان، آمادۀ رویارویی با دشمن شوند. به فاصله‌ای کوتاه و به شکلی خودجوش پیرو جوان به مراکز سپاه پاسداران روی آوردند و داوطلبانه به جبهه‌های جنگ اعزام شدند. آن‌ها با دست خالی مقابل دشمن ایستادند برجسته‌ترین ویژگی جنگ، مردمی بودن آن بود و این مهم، اثرات خود را در زمینه‌های مختلف، از جمله: سازمان رزم سپاه، شیوه‌های جنگ، اتخاذ تاکتیک‌های ویژه در مراحل مختلف جنگ و ... بر جای نهاد، امام خمینی (ره) درباره نقش مردم و جوانان در جنگ فرمودند: این جوان‌های ما هستند که باید این سرنوشت را به آخر برسانند. اگرچه به ظاهر موضوع اختلافات مرزی به عنوان دلیل اصلی تجاوز عراق به خاک ایران محسوب می‌گردید؛ اما در واقع تجاوز عراق نتیجه نارضایتی آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی از وقوع انقلاب اسلامی ایران و نگرانی از گسترش آن به منطقه و جهان و حمایت از منافع دولت‌های محافظه‌کار عربی نیز بود. در واقع تجاوز عراق به خاک ایران دارای علل، اهداف و انگیزه‌های ایدئولوژیک سیاسی و ارضی بود. بعضی از این علل و اهداف دیرینه و برخی دیگر نیز پس از انقلاب اسلامی شکل گرفت. مهم‌ترین علتی که عراق در حمله به ایران ذکر کرد پیشگیری از صدور انقلاب اسلامی ایران بود. عواملی نیز مثل رهبری جهان عرب توسط صدام، اعمال

حاکمیت کامل بر اروند رود و عقده‌های تاریخی، اعمال هژمونی در خلیج فارس، تصرف و تجزیه بخش‌هایی از سرزمین ایران، بر هم خوردن نظم سیاسی منطقه به تحریک و تشویق آمریکا، از اهداف تجاوز عراق به خاک ایران بود.

هنگامی که عراق در شهریور ۱۳۵۹ حمله به ایران را آغاز کرد، شرایط دو کشور با یکدیگر کاملاً متفاوت بود؛ با آغاز جنگ، ایران از هرگونه حمایت خارجی بی نصیب بود ولی رژیم بعثی عراق با پشتیبانی‌های جهانی وارد جنگ با ایران شده بود و کشورهای مختلف به صدام هواپیما و امکانات راداری و پدافندی می‌دادند و مدرن‌ترین وسایل و تجهیزات را در اختیارش می‌گذاشتند. علاوه بر این کمک‌های نظامی، انواع کمک‌های اقتصادی نیز عراق را پوشش می‌داد.

در طول جنگ، صدام با دریافت بیش از ۶۰ میلیارد دلار از رژیم‌های غربی، نیازهای مالی اقتصاد وابسته خویش را تأمین می‌کرد. آمریکا علاوه بر تجهیز عراق، با کارشکنی تلاش‌هایی را در جهت محکومیت ایران در سازمان‌های بین‌المللی و جلوگیری از انتقال صحت‌های به حق مسئولین ایرانی به دیگر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی انجام می‌داد. حمایت دولت غربی و در رأس آنها آمریکا از صدام، موجب شعله ور شدن آتش جنگ می‌شد. علاوه بر آمریکا، برزیل، انگلیس و آرژانتین که در صنعت نظامی تقریباً پیشرفته بودند تسلیحاتی را در اختیار عراق قرار می‌دادند. ایتالیا، بلژیک، فرانسه و آلمان با ارسال موشک‌های پیشرفته ضد زره و کمک به عراق در ساخت توپخانه دوربرد و بخش‌های دیگر ارتش این کشور از جمله حامیان عراق بودند.

اردن، کویت، مصر، سودان، لیبی نیز از حامیان عراق در جنگ تحمیلی علیه ایران بودند.

علاوه بر کشورهایی که از آنها نام برده شد می‌توان به کشورهای چون بحرین، عمان، مراکش، الجزایر و سومالی نیز به عنوان حامیان صدام اشاره کرد. یکی از دلایلی که کشورهای عربی را علیه ایران تحریک کرد واهمه آنها از سرایت انقلابی مشابه انقلاب

ایران به آن کشورها بود، لذا این کشورها با تجهیز عراق در صدد مبارزه با انقلاب نوپای ایران و جلوگیری از صدور آن به کشورهای منطقه برخاستند.

پس از پایان جنگ دوم جهانی: ضرورت امنیت دسته جمعی بیش از پیش آشکار شد. لذا یکی از دلایل اصلی به وجود آمدن سازمان‌های بین‌المللی پس از جنگ جهانی دوم نیز برقراری صلح و امنیت بوده است. در این راستا اقدامات سازمان‌های بین‌المللی برای حل و فصل مناقشات دارای اهمیتی حیاتی است.

سازمان ملل متحد به عنوان سازمانی جهانی: که مسئولیت بین‌المللی نیز دارد به دنبال ایجاد ساز و کارهایی حقوقی- سیاسی بود که بتواند دکترین امنیت دسته جمعی را اجرا کند. از این رو با تشکیل شورای امنیت در صدد ایجاد ساختار حقوقی- سیاسی و تشکیلاتی شامل تحریم متجاوز؛ تعهد دولت‌ها بر همکاری برای سرکوب تجاوز و متجاوز؛ محکومیت تجاوزها و نقض حقوق بین‌الملل؛ تحریم‌های اقتصادی و نظامی و غیره بود تا بتواند موازنه صلح و امنیت بین‌الملل را در قالب نهادهای بین‌المللی نهادینه کند. اما نکته‌ای که باید بدان توجه کرد؛ تأثیرپذیری این نهادهای بین‌المللی از ساختار نظام بین‌المللی است با اینکه فلسفه ایجاد سازمان ملل متحد پیشگیری از وقوع هرگونه جنگ و نزاع در عرصه بین‌المللی و منطقه‌ای می‌باشد. با این همه، در جنگ میان عراق و ایران، دبیرکل، مجمع عمومی و شورای امنیت سازمان ملل متحد با وجود آن که آشکارا شاهد تجاوز عراق به مرزهای ایران بودند. زبان آنها بنا به ملاحظات بسته بودا حتی در فجیع‌ترین صحنه‌های جنگ عراق علیه ایران که با استفاده از سلاح‌های شیمیایی هزاران نفر، اعم از افراد نظامی با مردم بی گناه کشتار شدند. شورای امنیت در محکوم کردن استفاده از سلاح‌های شیمیایی از بردن نام عراق ابا داشت و بدون ذکر نام متجاوز با جمله‌هایی کوتاه وظیفه‌اش را به انجام می‌رسانید.

توزیع قدرت به شکل دو قطبی در دوران جنگ سرد به همراه رقابت استراتژیک میان آمریکا و شوروی در منطقه خاورمیانه باعث شده بود تا هرگونه منازعه در این

منطقه از جمله جنگ میان عراق و ایران تحت تأثیر این توزیع قدرت و موازنه همراه آن باشد. سازمان ملل متحد به ویژه شورای امنیت پس از حمله عراق به کویت سریعاً آن را محکوم کرد و به اتخاذ مواضع بسیار شدید و کم سابقه علیه آن پرداخت و سرانجام اعضای خود را به وحدت رویه در اجرای مصوباتش در خاتمه بخشیدن به تجاوز عراق به کویت وادار کرد. اما درباره جنگ عراق علیه ایران، سازمان ملل متحد، نه تجاوز عراق به ایران را تشخیص داد و نه سعی در احراز آن نمود و آن را محکوم ساخت. با آنکه اصل تجاوز در هر دو جنگ از سوی دولت عراق، امری مسلم بود. پس چه چیزی باعث و عامل موضع گیری متفاوت سازمان ملل متحد نسبت به یک موضوع واحد یعنی تجاوز شده است؟ پاسخ صحیح به این پرسش این است که منافع اعضای دائم شورای امنیت (آمریکا _ شوروی _ فرانسه _ انگلیس _ چین) باعث اتخاذ مواضع دوگانه آن شورا در قبال یک پدیده واحد (تجاوز) گردید.

برخورد دوگانه، سازمان ملل متحد، نشانه از دو مسئله دارد:

اول: ناتوانی آن سازمان در ایفای نقشی که جامعه جهانی بر اساس منشور ملل متحد به آن واگذار کرد.

دوم: ساختار ناکارآمد شورای امنیت که مهمترین رکن تصمیم گیر و حافظ صلح جهانی است.

با نگاهی به مجموعه فعالیت های سازمان ملل در قبال جنگ تحمیلی آشکار می شود که ارکان اصلی این سازمان (شورای امنیت _ مجمع عمومی _ دبیرکل) تلاش هایی را در طول جنگ انجام دادند. گرچه تلاش های این سه رکن سازمان ملل متحد، مستقل از هم اتخاذ می شد، اما به علت پیوندهای تشکیلاتی و یکسان بودن شرایط حاکم بر سه رکن، تفاوت چندانی در سیاست های آنها دیده نمی شود همچنین این فعالیت ها با تأثیر از شرایط موجود در منطقه ای و جهانی از فراز و نشیب های فراوانی برخوردار بود.

زمانی که برای نخستین بار مسئله جنگ به شورای امنیت رفت، اعضای آن شورا می‌پنداشتند جمهوری اسلامی به زودی سقوط می‌کند و بهترین انتخابی که داشتند این بود که ضمن تظاهر به بی‌طرفی، شرایط سیاسی را به گونه‌ای هدایت کنند که سقوط جمهوری اسلامی و در نهایت شکست انقلاب اسلامی را تأیید و تسهیل کنند. لذا بی‌اعتمادی و بدبینی جمهوری اسلامی ایران به سازمان‌های بین‌المللی به ویژه سازمان ملل متحد و شورای امنیت آن یکی از ویژگی‌های مهم سیاست خارجی در دوران جنگ به شمار می‌رود.

مجموع عملکرد شورای امنیت در قبال جنگ عراق علیه ایران را می‌توان در قالب قطعنامه‌های این شورا تحلیل و بررسی کرد. این شورا با صدور ۹ قطعنامه و ۱۵ بیانیه این روند را ادامه داد که سالی ۱ قطعنامه صادر می‌کرد و چون خواسته‌های ایران که معرفی متجاوز بود مطرح نمی‌شد قطعنامه‌ها مؤثر نبودند ایران معتقد بود که شورای امنیت تحت تأثیر قدرت‌های بزرگ است. در نهایت با پیگیری‌های مکرر دبیرکل بعد از ۸ سال قطعنامه ۵۹۸ مورد پذیرش دو کشور قرار گرفت چرا که با تحقیقات مکرر دبیرکل، رژیم بعث عراق را متجاوز معرفی کرد و اذعان داشت واقعیت این است که توضیحات رژیم بعث عراق در مورد توجیه علل تهاجم به ایران برای جامعه بین‌المللی غیر قابل قبول است و این تجاوز ناقض یکی از مواد حقوق بین‌الملل یعنی منع توسل به زور بین‌الملل است. اما رژیم بعث و شورای امنیت معتقد بودند تنها شورا وظیفه تعیین متجاوز را برعهده دارد و در حدود اختیارات دبیرکل نمی‌گنجد. گزارش دبیرکل و معرفی رژیم بعث عراق به عنوان آغازگر جنگ، حاوی پیام مهمی برای جامعه جهانی بود و گزارش دبیرکل حاوی همان نتیجه‌ای بود که شورای امنیت از اعلام آن ابا داشت. واکنش شورای امنیت در برابر تهاجم رژیم بعث عراق به ایران که متفاوت از واکنش سریع تهاجم این رژیم به کویت بود، شگفت‌آور بود شورای امنیت در تمام زمینه‌های جنگ رژیم بعث عراق علیه ایران همانند معرفی آغازگر جنگ، وضعیت آتش بس و

اجرای دقیق حقوق بشردوستانه بین المللی کوتاهی نمود. و واکنش کمی از خود نشان داد در هر صورت می‌توان اذعان داشت گزارش دبیرکل سازمان ملل متحد در راستای بند ۶ قطعنامه ۵۹۸ سند معتبری برای معرفی آغازگر جنگ و مطالبه خسارت ناشی از تجاوز به خاک ایران به شمار می‌آید. مجمع عمومی هیچ گاه تصمیمی را درباره جنگ تحمیلی اتخاذ نکرد و نیز، هیچگاه مجمع عمومی در وضعیت قطعنامه اتحاد برای صلح قرار نگرفت و بنابراین، مجمع عمومی هم با کنار کشیدن خود، ادامه جنگ نا عادلانه عراق علیه ایران را شدت بخشید.

سازمان کنفرانس اسلامی نیز مانند سازمان ملل، در جهت تحقیق و تأمین شرایط ایران برای پایان دادن به تجاوز عراق گام برنداشت، بلکه تلاش کرد در چارچوب فعالیت‌های دیپلماتیک و میانجی‌گری ایران را متقاعد کند بدون تحقق اهداف خود به مذاکره و مطالبه با عراق بپردازد. اقدامی که از نظر جمهوری اسلامی مردود و غیرقابل قبول بود.

رجایی، نخست وزیر وقت ایران نظر خود را درباره جنبش عدم تعهد این گونه بیان می‌کند «پیوستن ما به کشورهای غیر متعهد با یک امید بود که فکر می‌کردیم کشورهای غیر متعهد از یک موضع انقلابی با مسائل برخورد کنند، اما در حال حاضر اکثر آنها را بی طرف در جنگ دیدیم و این موضوع برای ما غیر قابل قبول است و من گسترش در روابطمان نمی‌بینم مگر اینکه دلیل قانع کننده برای این کار پیدا کنیم) لذا روابط ایران با جنبش عدم تعهد تا پایان جنگ توسعه نیافته و محتاطانه ادامه یافت. ولی با خاتمه جنگ، رویکرد ایران به جنبش عدم تعهد نیز تغییر و تحول پیدا کرد چون مهمترین مانع توسعه روابط با این نهضت مرتفع گردید.

در میان پدیده‌های تاریخی و نیز در دوران پس از انقلاب اسلامی، به نظر می‌رسد جنگ عراق علیه ایران تأثیر بسیار زیادی بر کشور گذاشت. این تأثیر بویژه در خود اتکایی و بوم گرایی در اداره و حل مسائل و همچنین، دمیدن روحی تازه در کالبد ملی

قابل مشاهده است. افزون بر این، تجربه دوران جنگ، در زمینه امنیت ملی و حفظ تمامیت ارضی برای تصمیم‌گیرندگان نظام و مردم و همچنین در بازدارندگی همسایگان و قدرت‌های بزرگ برای تعرض به سرزمین ایران، تعیین‌کننده بود. در نهایت می‌توان گفت: در تاریخ معاصر ایران، عوامل مختلف موجب قوام فرهنگ و تمدن جامعه ایرانی شده است اما انقلاب و دفاع مقدس نقشی ممتاز و بی‌بدیل در این راستا داشته‌اند. انقلاب اسلامی موجب تحول جامعه و تاریخ ایران شد و دفاع مقدس، این تحول را تعمیق بخشید و نمایش جدیدی از ترکیب دین، مذهب و فرهنگ ملی پرظرفیت ایرانیان پدید آورد. هشت سال دفاع مقدس، نگین تاریخ ایران و قلب تاریخ پس از انقلاب می‌باشد که توانست معنای جدیدی به ایران و ایرانی و حتی معنای جدید به اسلام و مسلمانان ببخشد.

در این کتاب که دارای ۴ فصل می‌باشد، در فصل اول پیشینه منازعات مرزی ایران و عراق، و در فصل دوم بحث انقلاب اسلامی و ماهیت آن و تعارض با استکبار و استعمارگران، و در فصل سوم زمینه‌ها و علل وقوع جنگ تحمیلی و دفاع مقدس و در نهایت در فصل چهارم بررسی نقش سازمان‌های بین‌المللی و قدرت‌های بزرگ در جنگ عراق علیه ایران مورد تحقیق و پژوهش قرار گرفته است. دفاع مقدس، نقطه عطف و سرآمد تحولات ایران و اسلام می‌باشد. امیدوارم بنده هم توانسته باشم سهم کوچکی را در ارائه مطالب و آثار دفاع مقدس داشته باشم و مطالب این کتاب مورد توجه و استفاده مخاطبان گرامی قرار گیرد.

زهره مهرداد

بهار ۱۴۰۲